

УДК 322:2-86:271.222(477.54)“1920-1929”
<https://doi.org/10.34142/2313-2345.2019.56.10>

М. В. Яцюк

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культурології,
Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова
ORCID: 0000-0003-2243-9308

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНІ ПРИЧИНИ РОЗКОЛУ В ХАРКІВСЬКІЙ ЄПАРХІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЕКЗАРХАТУ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У 20-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті автор досліджує суспільно-політичні і церковно-релігійні причини виникнення розколу на єпархіально-регіональному рівні в межах тогочасної Харківської єпархії Українського Екзархату Російської Православної Церкви у 20-х роках ХХ ст. У зазначений період релігійне життя характеризувалось надмірною політизацією, яка була обумовлена атеїстичною політикою комуністичної влади. Комуністична влада свідомо стимулювала внутрішньоцерковні розколи у середині Українського Екзархату Російської Православної Церкви. Автор зосередив свою увагу на автокефальній, обновленській і лубенській течіях у середині Харківської єпархії. Наведено численні факти внутрішньоцерковної боротьби за храми та вірян, а також доведено безпосереднє втручання органів радянської влади у справи Російської Православної Церкви в Україні. Це втручання носило системний характер і призвело до перманентної кризи в церковно-православному середовищі на Харківщині у досліджуваний період. Автор статті наголошує, що перманентна криза в церковно-православному середовищі Харківської єпархії Українського Екзархату Російської Православної Церкви призвела до незворотних негативних трансформацій, посіяла ворожнечу серед кліру і вірян. Логічним і трагічним результатом втручання органів радянської влади у справи Російської Православної Церкви в Україні стало істотне послаблення позицій Церкви у суспільному житті, а подекуди і повне витіснення релігії з життя суспільства. Тогочасна специфіка церковно-релігійної ситуації в

цілому в Україні і Харківщини зокрема характеризувалась відсутністю чіткої перспективи розв'язання проблеми надання автокефалії для Української Православної Церкви.

Ключові слова: церква, автокефалія, церковний розкол, Харківська єпархія, радянська влада, держава, криза.

In the article, the author explores the socio-political and church-religious reasons for the schism at the diocesan-regional level within the then Kharkiv Diocese of the Ukrainian Exarchate of the Russian Orthodox Church in the 1920s. During that period, religious life was characterized by excessive politicization which was conditioned by the atheistic policies of the communist authorities. Communist leaders deliberately stimulated intra-church schisms within the Ukrainian Exarchate of the Russian Orthodox Church. The author focuses on the autocephalous, renovationist and Lubenska movements within the Kharkiv diocese. Numerous facts of the intra-church struggle for temples and believers are presented in the paper as well as the direct intervention of the Soviet authorities in the affairs of the Russian Orthodox Church in Ukraine is proved. The intervention was systemic and led to a permanent crisis in the Orthodox Church environment in Kharkiv region during the period under study. The author of the article emphasizes that the permanent crisis in the Orthodox Church environment of the Kharkiv Diocese of the Ukrainian Exarchate of the Russian Orthodox Church led to irreversible negative transformations and sowed the seeds of enmity among clergy and believers. The logical and tragic outcome of the interference of the Soviet authorities in the affairs of the Russian Orthodox Church in Ukraine was a significant weakening of the Church's position in public life and sometimes a complete exclusion of religion from society. At that time, the specificity of the church and religious situation in Ukraine and Kharkiv region in particular was characterized by the lack of a clear prospect of solving the problem of providing autocephaly for the Ukrainian Orthodox Church.

Key words: church, church schism, Kharkiv eparchy, soviet power, state, crisis.

Постановка проблеми. Історія появи внутрішньоцерковних розколів у лавах Українського Екзархату (УЕ) Російської Православної Церкви (РПЦ) в Україні ХХ ст. ще недостатньо вивчена. У науковий обіг залучено лише невелику кількість існуючих архівних джерел з цього питання. На наш погляд, дана тема є актуальною з огляду на фундаментальні зрушення, що відбувались у зазначений період. Ці зрушення не могли не торкнутись і церковно-православного життя. Політизація церковного життя, односторонні адміністративні рішення, політичні маніпуляції віруючими з боку комуністичної влади обертались для народу лише кривавими трагедіями. Історія РПЦ в Україні взагалі не знає широких реформаторських рухів. Вони здебільшого інспірувались діями світської влади, які в той чи інший період створювали певні політичні переорієнтації і намагались пристосувати до них РПЦ. Як наслідок – ламались існуючі церковні структури, церковно-православна ієрархія, ворогували різні групи віруючих, а непокірних репресували [Історія Християнської Церкви на Україні 1992: 4].

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна українська історіографія накопичила порівняно невелику кількість наукових праць з історії Харківської єпархії УЕ РПЦ

добі сталінського терору. Можна стверджувати, що спеціальних наукових досліджень, присвячених природі походження, генезі та суспільно-політичним, церковно-організаційним наслідкам існування внутрішньоцерковних розколів в Харківській єпархії УЕ РПЦ зазначеного періоду немає. Здебільшого це загальні праці з історії Харківської єпархії. За авторством М. Матвеєнко свого часу вийшла «История Харьковской епархии (1880–1988)» [Матвеенко М. 1999], де подано докладний опис історії Харківської єпархії, згадано також і про автокефальну, обновленську і лубенську течії. Період 1920-х років складає лише частину цього наукового нариса. Монографія М. Матвеєнко містить деякі цифри щодо становища Церкви в Україні й на Харківщині. Проте автор лише обмежився описовим підходом для з'ясування коренів подібного явища в історії УЕ РПЦ 20-х років ХХ ст. У 2009 р. архієпископ Ізюмський Онуфрій опублікував узагальнюючу працю «История Харьковской епархии 1799–2003» [Архиепископ Изюмский Онуфрий (Легкий) 2009]. Дослідник зібрав великий фактичний матеріал, численні світлини, що робить дане видання доволі презентабельним. Але, на жаль, відсутній історико-аналітичний компонент, який дозволив би чітко уявити певні досягнення в розвитку Харків-

ської єпархії, а також побачити безпосередній вплив суспільно-політичних процесів на церковне життя, зокрема в контексті існування внутрішньоцерковних розколів в Харківській єпархії УЄ РПЦ.

Джерельною основою пропонованої статті є документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Харківської області.

Метою даної роботи є аналіз причин появи, розвитку, церковно-організаційного впливу на керівні й виконавчі структури Харківської єпархії УЄ РПЦ у 1920-ті роки автокефальної, обновленської, а також лубенської внутрішньоцерковних течій. На наш погляд, важливим буде також визначення впливу атеїстичного суспільно-політичного середовища радянської влади на стан православної церкви на Харківщині. У даній статті важливим буде з'ясувати динаміку церковно-державних відносин 1920-х років крізь призму антирелігійної політики радянської влади, з одного боку, і виникнення та поглиблення кризових явищ у самій церкві в наслідок такої політики, з другого боку.

Виклад основного матеріалу. Церковно-державні відносини, які становлять сукупність історично складених форм взаємозв'язків державної влади та конфесійних інститутів, значною мірою визначаються цивілізаційним укладом, характерним для тієї чи іншої країни різних історичних періодів. Тому при розгляді відносин держави і церкви важливо враховувати специфіку історичного, соціально-політичного і культурного характеру. Можна стверджувати, що для України така специфіка полягала в проблемі невирішеного питання автокефалії.

Історія виникнення внутрішньоцерковних розколів 1920-х років в Українському Екзархаті РПЦ була б значною мірою незрозумілою, якщо її почати з опису вже самого факту того чи іншого розколу, і не беручи до уваги руху за реформу православної церкви та оновлення церковного життя, яке почалось ще за часів першої російської революції 1905–1907 рр. і подій 1917–1920-х рр. Ще 12 грудня 1904 р. царський уряд Росії пообіцяв запровадити закон про віротерпимість. У відповідь митрополит Петербурзький Антоній (Храповицький) у запис-

ці до Миколи II зауважив, що такий закон поставить Російську Православну Церкву у нерівне становище: інші релігії будуть користуватись свободою, і тільки православна церква залишиться стиснутою дріб'язковим контролем з боку держави. Він просив дозволу скликати всеправославну нараду духовенства і мирян без представників уряду для вироблення системи автономного існування церкви та звільнення її від чиновницьких лещат.

У 1920-ті роки церква зазнавала чималих гонінь і свідомо ізолювалася радянськими органами влади від вирішення будь-яких соціальних завдань. При цьому держава стимулювала розколи внутрішньоцерковного життя для ослаблення позицій церкви в цілому. Взагалі, основними характеристиками взаємин церкви і радянської держави в ХХ ст. були диктат атеїстичної ідеології та пов'язане з ним придушення діяльності церкви, націлене на повне витіснення релігії з життя суспільства.

На Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі у Києві, що працював з 14 по 30 жовтня 1921 р. в Софії Київській, було проголошено три головні засади УАПЦ: автокефалію, соборноправність, українізацію. 23 жовтня 1921 р. було оформлено організаційну структуру УАПЦ. Цього дня соборною виборністю через апостольську наступність висвячено на митрополита Київського і всієї України настоятеля собору Святої Софії протоієрея Василя Липківського [ДАХО. Ф. Р 367. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1].

У Харкові ще 24 травня 1921 р. виникла перша група, яка заснувала автокефальну парафію. Її звернення до ВУЦВК щодо виділення храму для богослужінь було задоволене. 28 листопада 1921 р. ВУЦВК ухвалив рішення про передачу представникам автокефальної течії у Харкові Благовіщенського собору, про що було проінформовано архієпископа Нафанаїла як голову Харківської єпархії УЄ РПЦ [ДАХО. Ф. Р 230. Оп. 1. Спр. 1510. Арк. 3].

Ця ухвала ВУЦВК стала початком гострого внутрішньоцерковного конфлікту за храмові споруди між прихильниками автокефалії та прибічниками РПЦ. На деякий час гору взяли прибічники РПЦ, залишив-

ши під своїм контролем Благовіщенський собор міста. Проте 14 лютого 1922 р. на засіданні Раднаркому УРСР знову вирішили передати собор УАПЦ. Коли 20 лютого до Благовіщенського собору завітали представники Губюсту з метою виконання рішення Раднаркому УРСР, віряни Харківської єпархії УЕ РПЦ стали на його захист. Відбулись навіть сутички парафіян Благовіщенської церкви з кінною міліцією і загоном солдат. Після цього інциденту рішення Раднаркому УРСР від 14 лютого 1922 р. було скасовано.

Не виникає сумніву, що цей конфлікт у Харкові між УАПЦ і РПЦ навмисно спровокувала влада. Радянські органи влади не могли не розуміти трагічних наслідків свого попереднього рішення, хоча б з огляду на те, що Благовіщенський і Успенський собори у місті мали статус кафедральних. Їх приналежність до тієї чи іншої Церкви завжди боляче сприймалась опонентами. Тим більше, що самі автокефали просили у влади передати їм лише Миколаївський храм, а не кафедральний собор [ДАХО. Ф. Р 845. Оп. 2. Спр. 877. Арк. 438] Незабаром постановою Раднаркому УРСР прибічникам УАПЦ передано Миколаївський храм, у якому вони з 12 березня 1922 р. почали богослужіння. Його настоятелем 9 травня того ж року обрано протоієрея Леонтія Юнакова, який переїхав до Харкова з Полтави.

Напередодні передачі у розпорядження представникам автокефальної церкви Харкова Миколаївського храму радянська влада в особі місцевого Губвиконкому намагалась спровокувати ще один, тепер уже міжцерковний конфлікт. Харківський Губвиконком вирішив віддати автокефалам Свято-Троїцький храм, який належав старообрядцям. Таке рішення спричинило обурення в середовищі харківських єдиновірців. В адресованому Губвиконкому листі вони повідомили про наміри захищати свій храм усіма силами. Харківський Губвиконком уповноважив Губюст дати відповідь на погрози з боку міських старообрядців. У ній йшлося зокрема й про те, що радянська влада не сприймає ультиматумів і погроз з боку будь-яких релігійних об'єднань Харківщини, усі культові споруди є власністю

держави і трудового народу, а не священників і вірян. Якщо радянська влада ухвалить рішення щодо долі тієї чи іншої культової споруди, воно обов'язково буде виконаним. Проте нацькувати автокефальну православну громаду на православних старообрядців харківські чиновники все ж таки не наважились. Губвиконком скасував своє рішення з цього резонансного питання.

У Харківській губернії УАПЦ не здобула численних прихильників ані серед священнослужителів, ані серед православних парафіян. Ідеї автокефального статусу українського православ'я в цьому регіоні не мали широкої підтримки. Місцеве населення традиційно тяжіло саме до московської гілки православ'я. Цим можна пояснити обмежене представництво автокефальної течії в географічних межах тогочасної Харківської єпархії УЕ РПЦ. На 1924 р. автокефальній гілці належало 7 парафій: Різдва Богородиці в м. Мерефі, Різдва Богородиці у Двурічному Куті, в слободі Мурафа Богодухівського повіту, Миколаївський храм в селі Солоницівка Харківського повіту, Трьохсвятительська церква в слободі Ольшани Харківського повіту, Покровський храм у селі Павлівка Сумського повіту, Покровський храм у селі Пархомівка Охтирського повіту [ДАХО. Ф. Р 230. Оп. 1. Спр. 1772. Арк. 7].

Керівний склад автокефальної церкви в Харківській єпархії знаходився у місті Харкові по вулиці Залютіна, 67, де розміщувалась окружна церковна рада. При ній і проживали архієпископ Олександр Ярошенко, єпископ Петро, архієпископ (з 1924 р.) Феодосій.

Уже 1926 р. радянська влада розпочала репресії проти представників харківської УАПЦ. Цього року архієпископу Харківському і Полтавському Олександру було заборонено здійснювати церковні служби [ДАХО. Ф. Р 845. Оп. 2. Спр. 877. Арк. 315]. Його навіть заарештували і відправили до Москви, а 18 червня 1926 р. заслали до Ташкента. Як відомо, УАПЦ остаточно знищено в СРСР у 1930-ті роки.

Поряд із масовими репресіями проти православної церкви в УРСР, широкомасштабною антирелігійною пропагандою комуністична влада нищила РПЦ в Україні

ще і з допомогою обновленців. Цей розкол прийшов в Україну з Росії. Низка церковнослужителів відділилась від Патріаршої Церкви й заснувала власні релігійні об'єднання: «Жива Церква» протоієрея Олександра Введенського і священника Володимира Красницького, «Союз церковного відродження» єпископа Антоніна (Грановського) та інші. Вони хотіли ліквідувати монастирі, усунути від церковного управління єпископів-ченців, замінити патріарше керування на колегіальне тощо. 16 травня 1922 р. у Москві установчі збори «Живої церкви» організували Вище Церковне Управління (ВЦУ) на чолі з владикою Антоніном (Грановським). Слід зауважити, що обновленський рух в УРСР мав поміркований характер щодо реформування церковних канонів. Так, обновленці в Україні не запроваджували так званого «білого» єпископату, не допускали й укладання другого шлюбу овдовілими кліриками. Українська гілка обновленців підтримувала тісні зв'язки з ВЦУ у Москві, сподіваючись дістати від нього омріяну автокефалію, в якій їм було відмовлено Патріархом Тихоном [Цьпин В. А. 1994: 58]. Деякі українські впливові архієреї підтримали прихід обновленського руху, вважаючи його за реформаторський. Серед них можна назвати архієпископа Харківського Пимона, якого згодом було обрано митрополитом Київським.

У Харкові колишній священник Костянтин Смирнов разом зі своїми прибічниками підтримав московський реформаційний рух. Митрополит Антоній (Храповицький) призначив його настоятелем Вознесенського храму в Лебедині. Організаційне оформлення групи церковного обновлення в Харківській єпархії відбулось в середині липня 1922 р. У клубі «Грядущее» з 14 по 16 липня проходили збори харківських обновленців, у яких взяло участь близько 100 осіб.

Плани обновленців були масштабними. Перш за все вони хотіли захопити церковну владу в Харківській єпархії. Керуючись власним уставом групи «Жива Церква», прибічники обновленської течії 22 серпня 1922 р. утворили Харківське єпархіальне управління (ХЄУ), яке складалось лише з числа обновленців. 13 вересня 1922

р. ВЦУ визнало законність такого ХЄУ і призначило уповноваженим по Харківській єпархії протоієрея Євгена Белінського. 30 березня 1923 р. на його місце харківський комітет групи «Жива Церква» обрав Серафима Ляде [ДАХО. Ф. Р 230. Оп. 1. Спр. 1777. Арк. 4]. Продовжуючи наступ на патріаршу церкву, обновленці наприкінці серпня 1922 р. захопили канцелярію єпархіального управління і указом від 31 серпня зобов'язали священників Харківської єпархії РПЦ відвідувати збори з метою слухання доповідей про «Живу Церкву». Слід зауважити, що священники Харківської єпархії змушені були підкорятись розпорядженням обновленців. Після попереднього запису відвідувачів цих доповідей в уїздах почали проходити заплановані збори.

Зрозуміло, що без підтримки більшовицької влади обновленці не змогли б так вільно і швидко діяти не тільки на території радянської України, а й у межах Харківської єпархії. З моменту свого виникнення вони тісно спілкувались з офіційною владою. Так, ще 15 серпня 1922 р. протоієрей Володимир Красницький інформував М. Калініна про те, що 34 єпископи РПЦ, серед яких, до речі, був архієпископ Харківський Нафанаїл, будуть звільнені зі своїх посад як вороги «Живої Церкви» і радянської влади [Известия ВЦИКа 1922: 15 августа]. Реєстрація Харківським губкомом уставу «Живої Церкви» 19 вересня 1922 р. стала початком обновленського розколу в Харківській єпархії РПЦ.

У той час як Патріарх Тихін за наказом комуністичної влади знаходився під домашнім арештом, російські обновленці заочно позбавили його сану. Фактично це був церковний переворот у самій РПЦ. Відомо, що харківським обновленським рухом керували з Москви. Саме там заходилися підшукувати лояльного архієрея для обновленської кафедри у Харкові. Проте це не стало простою справою. Спочатку ВЦУ призначило до Харкова архієпископа Костромського і Галицького Серафима, але невдовзі цю ухвалу було скасовано. Замість владика Серафима ВЦУ доручило очолити Харківську кафедру єпископу Крестецькому Макарію, який був вікарієм Новгородської єпархії, тимчасово перебуваючи у Че-

рнігівській єпархії. Однак і цей архієрей не з'явився у Харкові. 22 грудня 1922 р. ВЦУ призначило єпископа Миколая (Федотова) керуючим Харківською єпархією з возведенням його у сан архієпископа, а за місяць він став митрополитом. Відомо, що митрополит Миколай тісно співпрацював з НКВС і до того ж походив з білого духовенства, не маючи чернечого постригу [Матвеєнко М. 1999: 86]. Останнім обновленським єпископом у Харкові став 1936 р. архієпископ Іоанн (Славгородський).

1923 р. Харків став центром обновленського розколу в радянській Україні. З 12 по 15 лютого 1923 р. у Києві проходив обновленський Помісний собор, на якому було утворено Всеукраїнське Вище Церковне Управління (ВУВЦУ). Спочатку воно працювало у Києві, а за три місяці переїшло до Харкова, де ВУВЦУ і почало підготовку до Всеукраїнського Помісного Собору [ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1772. Арк. 61–62]. Протягом 1923–1924 рр. обновленці організували вікаріальні управління в кожному повіті.

З 2 по 8 травня 1923 р. у Москві пройшов обновленський Помісний собор, у роботі якого взяли участь і українські делегати: Голова ВУВЦУ архієпископ Пимін, митрополит Харківський і Охтирський Миколай, вікарій єпископ Сумський Корнилій. У травні 1923 р. пленум ВЦУ ліквідував «Живу Церкву», «Союз церковного відродження», а на їхній основі заснував так звану Російську Православну Церкву. ВЦУ у свою чергу також було реорганізовано у Священний Синод. Подібні рішення ухвалено і в Україні.

Слід зауважити, що значна частина православних вірян Харківської єпархії з недовірою ставилась до обновленців і вважала їх загарбниками церковного майна. Хоча обновленці заволоділи двома третинами храмів Харківської єпархії, під час богослужінь вони були майже порожніми [Акты Святейшего Патриарха Тихона... 1994: 953]. У той же час храми канонічної церкви були переповнені вщент. Проти розкольників активно боролися і священники Харківської єпархії. Радянські правоохоронні органи констатували, що опір обновлен-

ням набуває організованого, загрозливого змісту [ДАХО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 46].

На наш погляд, необхідно враховувати відмінність між дореволюційним рухом за церковне оновлення і обновленським розколом радянської доби. Дореволюційні представники руху за церковне оновлення прагнули звільнити православну церкву від державної залежності. У радянських обновленців, навпаки, простежується узгодженість дій з антицерковною владою. До більшовицького перевороту 1917 р. реформаційні кола РПЦ хотіли відновити церковні канони, протестували проти архієрейського свавілля і безправ'я священників і мирян. Обновленці радянської доби відомі бунтом проти законних керівників РПЦ. Обновленський розкол 1920-х років можна вважати реакційним повстанням проти канонічних підвалин православної церкви. Його головні ватажки жадали влади і заради цього деякі з них були готові на зраду своїх побратимів.

Поява в середині Харківської єпархії УЕ РПЦ так званої лубенської течії пов'язана з діяльністю єпископа Лубенського Феофіла (Булдовського). Єпископ Феофіл належав до тієї частини українських архієреїв, які підтримували надання українському православ'ю автокефалії. У той же час він з обережністю ставився до автокефального крила українського православ'я на чолі з митрополитом Василем Липківським. Діючи в межах УЕ РПЦ, єпископ Феофіл намагався вирішити болоче для українського православ'я питання про автокефалію шляхом переговорів.

1921–1922 рр. стали провальними у справі здобуття проукраїнськи налаштованими священниками самостійності від Московської Патріархії. На початку 1921 р. Патріарх Тихін ліквідував автономію УПЦ, надавши їй статусу екзархату, а вже у вересні 1922 р. у Києві Собор єпископів під головуванням Екзарха митрополита Михайла відхилив рішення Українського Церковного Собору про розв'язання питання автокефалії для УПЦ.

У 1924 р. єпископ Феофіл провів перемовини з Патріархом Тихоном. Український єпископ зажив слави поборника самостійності УПЦ, це і визначило достатньо

прохолодне ставлення до нього в Московській Патріархії. Патріарх Тихін відхилив його клопотання про підтримку рішення Українського Церковного Собору щодо обрання для УПЦ автокефального шляху, а також не затвердив звіт єпископа Феофіла про організацію своєрідного органу управління (Синоду) справами УЄ РПЦ з деяких єпископів. Патріарху Тихону не подобалося, що цю пропозицію йому озвучив проукраїнськи налаштований єпископ. Натомість справу заснування Синоду УЄ РПЦ Патріарх доручив архієпископу Іонікію [Матвеєнко М. 1999: 100].

Не отримавши від Патріарха благословення, у 1924 р. єпископ Феофіл разом зі своїми прихильниками з числа полтавського і харківського єпископату скликав Собор православних єпископів України. На боці владики Феофіла були єпископи Сергій Золотоношський, Павло Погорелко, Сергій Труфанов, а також колишній керуючий справами Харківської єпархії Іоанікій Соколовський [ДАХО. Ф. Р 845. Оп. 2. Спр. 822. Арк. 32].

У РПЦ представників лубенської течії та її очільника єпископа Феофіла оголосили розкольниками. 25 грудня 1924 р. 13 українських єпископів на чолі з Екзархом митрополитом Михайлом вирішили позбавити єпископа Феофіла і його прибічників єпископських санів, а також відлучити від церкви. Не зважаючи на усілякі перешкоди, єпископ Феофіл 4-5 червня 1925 р. скликав у Лубнах Собор православних єпископів України. Головою Собору було обрано єпископа Вінницького Павла (Погорелко), а заступником голови – єпископа Феофіла. Собор оголосив себе правонаступником аналогічного Собору православних єпископів України вересня 1922 р. Крім того, на червневому Соборі 1925 р. ухвалили важливі рішення, спрямовані, на думку його організаторів, на збереження канонічності

українського православ'я та просування у напрямку вирішення питання автокефалії УПЦ [ДАХО. Ф. Р 845. Оп. 2. Спр. 825. Арк. 8].

У межах Харківської єпархії лубенська течія мала незначну підтримку. Її симпатиками здебільшого були самі ж члени лубенської течії. Загалом на 15 березня 1925 р. у єпархії налічувалось 7 церков, які належали до лубенської течії, а значить намагались у рамках УЄ РПЦ, зберігаючи канонічність, здобути для УПЦ омріяну автокефалію [ДАХО. Ф. Р 845. Оп. 2. Спр. 825. Арк. 28]. На початку 1929 р. у послідовників лубенської течії уже було 11 храмів Харківської єпархії. Тоді до лубенської течії належало 4 єпископи, 23 священника, 7 псаломщиків, 8 дияконів [ДАХО. Ф. Р 845. Оп. 2. Спр. 1078. Арк. 37].

Отже, поява автокефальної, оновленої та лубенської течій всередині Харківської єпархії УЄ РПЦ була зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних чинників, на нашу думку, можна віднести надзвичайну політизацію церковного життя першої чверті ХХ ст.; односторонні державні рішення щодо питань життєдіяльності православної церкви, які негативно вплинули на церковний організм; політичні маніпуляції радянської влади релігійними почуттями православних вірян; політику суцільної атеїзації населення. У самій же РПЦ – як у Росії, так і в Україні – відчувалася внутрішня криза, породжена неспроможністю тогочасних архієпископів дати вичерпні правдиві відповіді на болючі питання внутрішньоцерковного буття. Головне з них – автокефалія для УПЦ. У свою чергу всі три з названих внутрішньоцерковних течій Харківської єпархії УЄ РПЦ на регіональному рівні в жаклих умовах антицерковної політики радянської влади намагались дати свою відповідь на виклики часу.

ЛІТЕРАТУРА

Акты Святейшего Патриарха Тихона и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти. 1917-1943 гг. (1994) / Сост. М. Е. Губонин. Москва: Изд-во Правосл. Свято-Тихоновского Богословского Института. 1064 с.

Архиепископ Изюмский Онуфрий (Легкий). (2009). *История Харьковской епархии 1799-2003*. Харьков: Майдан. 448 с.

ДАХО (Державний архів Харківської області).

Історія християнської Церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) (1991) / АН України. Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії; Відп. Ред. О. Онищенко. Київ: Наук. думка. 104 с.

Известия ВЦИКа, 1922, 15 августа.

Матвеєнко, М. (1999). *История Харьковской епархии (1880-1988): Научный очерк*. Харьков: Б. и. 227 с.

ЦДАГО (Центральний державний архів громадських об'єднань України).

Цыпин, В. А. (1994). *История Русской Православной Церкви, 1917-1990*. Москва: Издательский дом «Хроника». 256 с.

REFERENCES

- Gubonin, M. E. (Comps.). (1994). *Akty Svyateyshego Patriarkha Tikhona i pozdneyshiye dokumenty o preymstve vysshey tserkovnoy vlasti. 1917-1943 gg. [Acts of His Holiness Patriarch Tikhon and later documents on the succession of the supreme church authority. 1917-1943]*. Moskva: Izd-vo Pravosl. Svyato-Tikhonovskogo Bogoslovskogo Instituta. 1064. [in Russian].
- Arkhiyepiskop Izyumskiy Onufriy (Legkiy). (2009). *Istoriya Khar'kovskoy yeparkhii 1799-2003 [History of the Kharkov Diocese 1799-2003]*. Kharkov: "Maydan". 448. [in Russian].
- DAKHO (Derzhavnyy arkhiv Kharkivskoyi oblasti) [KhRSA (Kharkiv regional state archive)]. [in Ukrainian].
- Onyshchenko, O. (Ed.). (1991). *Istoriya khrystyianskoyi Tserkvy na Ukraini (Relihiyevnavchyy dovidkovyy narys) [History of the Christian Church in Ukraine] / AN Ukrayiny. Viddilennya relihiyevnavstva In-tu filosofiyi. Kyiv: Nauk. dumka. 104. [in Ukrainian].*
- Izvestiya VTSIKa*. 1922. 15 avgusta. [in Russian].
- Matveyenko, M. (1999). *Istoriya Khar'kovskoy yeparkhii (1880-1988): Nauchnyy ocherk [History of the Kharkov Diocese (1880-1988)]*. Kharkov: B. i. 227. [in Russian].
- TSDAHO (Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh obyednan Ukrayiny) [CSAPA (Central State Archive of Public Organizations of Ukraine)]. [in Ukrainian].
- Tsy-pin, V. A. (1994). *Istoriya Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi, 1917-1990. [History of the Russian Orthodox Church, 1917-1990]*. Moskva: Izdatel'skiy dom «Khronika». 256. [in Russian].